ANVIOÙ HON LEC'HIOÙ (23)

paou, po-. A-douez ar gerioù kozh da dermeniñ lodennoù eus tiriad hon bro ez eus unan, kollet e ster melestradurel hag istorel, un disterañ, ha chomet bev koulskoude. Ar ger *paou* (*po-* pan vez prokliteg) hag a oa *pou* en henvrezhoneg, evel en hengerneveureg, zo lakaet da zont eus al latin *pāgus* ha troet evel-se ivez. E teuje eus ar ger *pagus*, n'eus den o tislâret ar fedoù, met, sur a-walc'h zo bet ur stumm-etre da lakaat *pāgus* da vont da *pou*. Er c'heñver-se eo heverk ar stumm kembraek *pau*, a oa *peu* er skridoù eus an XIIIvet kantved hag a verk ar stumm kembraeg koshañ. An hed etre *pou* ha *peu* zo da zisplegañ. Met ur wezh c'hoazh eo heñvel ar stummoù brezhoneg hag ar stummoù kerneveureg. Just ur ger bihan diwar-benn ster kentañ *pagus* en latin : « borne fichée en terre », da lâret eo kement ha lakaat merkoù en un tiriad. Fentus a-walc'h gwelet eo stag istor ar ger ouzh meizad an dud o chom war ar maez. Fentus pan gavomp en hon yezh herie, *ar Poc'hêr* : diwar *pou* + *kêr*, gant ar c'hwezhadur o lakaat *k* da vont da *c'h*. A oa *Poucher* en 871.Tro hon devo da welet ren-diren ar c'hemmadurioù tro-dro d'ar ger *paou* ! Kêrbenn *ar Poc'hêr* eo *Karaez* stag ouzh *Plougêr* (*ploue* + *kêr*). Da lâret eo al lec'h lakaet da greñv da gaout difenn ouzh ar maezioù… leun a dud hep tamm sevenadur… Distroet ster latin ar ger *pagus* evit ober anezhañ un termen n'eo ket mui stag ouzh an Iliz met ouzh aozadur ar vro. Meur a *bagus* a gaved er-maez eus Breizh : ar braz anezhe stag ouzh meizad an Iliz. Alese ar ger *pagan* « païen », dre ma veze kavet ar *baganed* war ar maez kentoc'h evit er c'hêrioù. CQFD, eme ar c'hallegerien. Ne vern. Ur *paou* all zo brudet mat ivez : *Porc'hoed*, da lâret eo *pou* + *tro* + *coed* « pagus trans sylvam ». Chomet eo stag ouzh anvioù parrouzioù zo (evel *an Drinded-Porc'hoed*). *Poutrocoed* a veze distaget */powthroc'hoed/* : *pou* o tegas c'hwezhadur ar ger *tro* hag a zegase, hennezh ivez, ar c'hwezhadur d'ar ger a zeu war e lerc'h. *Tro* en deus roet ar rummad geriennoù *tre* en brezhoneg modern (*tre* a veze kavet en henvrezhoneg ivez, evel ma kaver *tro* a-blasoù en Gwened, herie).

Peier all zo, pe a oa. A-douez ar re vrudetañ e c'haller menegiñ *Pouled* zo evit *paou* + *Aled* (*Aled* o vezañ anv un eskopti kozh lonket gant Sant-Maloù herie ; *Aled* zo chomet anv-den en tu Kembre, un anv savet war ur wrizienn gozh *al-* « magañ », komprenet gwezhall en anv *Alan* – mesket mui pe vui gant an *Alain* a-orin germanek – fentigelloù kroaziadurioù anvioù heñvel o stumm met disheñvel o orin). Displegadennoù all zo roet ivez d'an anv *Alan*, met se zo ur gaoz all. Unan all en penn ar vro, war aod kreisteiz Bro-Wened : *Paou Belz*. *Belz* zo staliet nepell diouzh an *Intel*, nepell diouzh ar vro lec'h m'emañ *Croux Prostlon* (*Kroaz Prostlon* ; ar ger *croux* zo un hapax, moarvat, unan o klask rentañ ar ger henvrezhoneg, *croes*, met kroaziet gant ar ger latin, *crux*), staliet en Lokoal-Mendon (honnezh, *Prostlon* a oa merc'h d'ar roue Salaun, hag ivez a oa bet gwreg *Paskwethen*). Ur vro binvidik, karget a istor, karget a istor kozh-kozh. Hon *paou* a oa *Pagus qui dicitur Beels* en 1029, *Poubels* en 1037… Soñjet e vo en anv-den *Belz* ken boutin en tu an Alre. Lod, evel Gildas Bernier, o deus gwelet ur *paou* all en anv *Pont-Skorf*. Gwir eo e vez distaget alies-alies *Pouskor* ma n'eo ket *Pouskorn* : roud ur *paou* kollet ? Marteze, met estroc'h evit an distagadur testeniekaet nevez a-walc'h zo, n'eus prouenn ebet. Ken buan all e teu diwar un distagadur *Poñskorv* dastumet abaoe an XVIIIvet kantved (an tremen eus *oñ* da *ou* zo tremen boutin en istor hir ar brezhoneg). Forzh penaos e talvez ar boan menegiñ kement-mañ : kinnig, burutellañ, degemer pe dilezel… se eo tonkad ar pezh a vez goulakaet… Ha n'eo ket me an hini a varno… Ur wezh c'hoazh e ranker kroaziañ barregezh an istorour gant hini ar yezhour.

En Treger e oa ivez ur *Paouc'hastell*, ankouaet herie. Ha krouidigezh an departamantoù he deus bet he roll en se ! N'eo ket gant ar Vretoned eo bet ijinet meizad ar *vilfeilhenn* ! Ar gouzañv diouti, ne lârer ket !

Met, en tu-hont d'an anvioù, an anvadurioù a lârfemp, zo ivez un dra a-bouez da welet ha da gompren : petore lec'h resis, petore gorread gwirion a oa gant ar peier-se ? A-wezhioù e seblant bezañ sklaer. Evel-se e komprener *ar Poc'hêr* evit bezañ kreiz ar vro, ha mat pell zo. Met tud zo, hir o fri, evel Bertrand Yeurc'h, o deus diskoachet penaos ne oa ket *Poc'hêr* ar Grennamzer plaket war ar c'hreiz-bro-se. Diskouezet en deus, neuze, penaos e oa ar Poc'hêr o tiskenn eus Karaez war-du an aod hag o stummañ ul lodenn hag a glot, tre-ha-tre, gant ar vandenn yezh kemmesk zo stardet etre ar gwenedeg hag ar c'herneveg. Rannyezhouriezh hag istor o kejañ war ar memes tiriad ? Bezañ eo ivez bro *Barzhaz Breizh*, ar vro ma kaver stank kozhijennoù a-fet ar yezh pe a-fet an hengounioù pobl, just

er reter eus Kernev herie ma oa bet herberc'het kavell tiernac'h renerien gozh ar vro… Ar c'houlz ma c'halle konted Kernev bezañ eskibien, war un dro…
Plonevez-ar-Faou ha *Kastell-Nevez-ar-Faou* (distaget diouzh *Plonevez*) a ziskouez bezañ lod er *paou* kozh, *Poc'hêr*, hag ivez parrouz *ar Faou*, er penn all da vat. Marteze e vo kavet souezhus gwelet *paou* aet da *faou* : ar c'hwezhadur zo unan eus merkoù ar ger *paou*. Nemet e ranker gwelet zo bet, sur a-walc'h, ul levezon a-berzh ar ger *faou* « hêtres », ha kement-mañ a-gozh : *paou* a deu eus *pagus* ha *faou* eus *fagus*. Stummoù kozh ar parrouzioù-se zo sklaer : *Plueu Negued in Pou* (XIvet kantved) ha *Ploenevez in Fou* (1038), *Castrum Novum in Fago* (1368), *Fou* (1038, 1160, 1172, etc).
Unan all zo er penn all c'hoazh, *Gwenvenez-Penfaou*, zo hanter-hent etre Redon ha Kastell-Briant, ha hanter-hent etre Roazhon ha Naoned, ar pezh zo heverk pan seller ouzh ar c'hartennoù. *Gwenvenez* zo bet savet diwar ul lodenn eus *Plese*. Kalz a lavar eo *Penfaou* savet diwar *penn* + *faou*. Ha gwir, evel m'en devoa diskouezet Erwan Vallerie e seblant an *-aou* o tont eus an hini a gaver ingal evit *faou* « hêtres ». Met ar stummoù kozh (*Guemene Penfault* en 1427, 1487) zo re nevez evit kadarnaat kement-se. N'eus netra, a-benn ar fin, hag a virfe gwelet aze ur *penn* + *paou*. *Ar Faou* diouzh un tu, ha *Penfaou* diouzh an tu all, ur paou just en norzh da Naoned.
Un toullad *peier* all zo, met aet diwar wel gant an istor : *Pagus Doudour* (« an daou zour »), *Pagus Ac'h* (en Leon, anv adkavet en *Aber-Ac'h*, ar ger *ac'h* zo stag e dalvoudegezh ouzh hini « dour »).
Ma sellomp mat, ar ger *paou* en deus kemeret da zoareer geriennoù pe termenoù stag ouzh doareoù ha dremmoù ar vro : dour, kêr (er ster « gwarez »), kastell, koad. Ha se hervez an doare ma'c'h ae war-raok strukturiñ ar vro.
Kerneveuriz a ro ur ster ledanoc'h d'ar ger *pow* (stumm *pou* kozh en o yezh vodern). Da skouer e lâront *Pow Sows* pan lâromp-ni *Bro-Saoz*. Ur vuhez nevez all o deus roet d'an termen. En kembraeg eo hir a-walc'h listenn ar sterioù roet d'ar ger *pau* gant ar geriadurioù, hep bezañ gwall implijet evit kellav-se…

kemened, kemenez-. Ar ger zo anavezet a-walc'h en hon lec'hanvadurezh. Hag evel ar ger *paou* en deus bet ur vuhez un tammig kemplezh. Implijet eo bet evel ger dizalc'h hag a-wezhioù eo bet implijet evel pa vije bet ur prokliteg *de facto*… met hep bezañ re avat. Un implij gant disoc'hoù fonologel da geñveriañ gant reoù ar ger *bod*. Da gentañ e ouzomp eo benel ar ger *kemened*, ha se gras da anv ur barrouz : *ar Gemene* (*Guéméné-sur-Scorff*). Ar barrouz-se en deus bet evel hêrezh ul lodenn eus un anv a oa kalz hiroc'h : *Kemenet Guegant* en 1160, *Kemene Gueguant* en 1310 gant un toullad stummoù kevrennek da heul o lakaat *kemenet* da vezañ dindan statud ur prokliteg ha gant un dibenn en *-e*, evel en 1364 pan hon eus *Kermeneguingamp*, hag all. Evel just kammgomprenet an anv, ha kement-mañ abred a-walc'h. Met ar pezh a gont evidomp eo gwelet an dibenn *-ed* o tont da *-e*. Evel evit ar ger *bod* eo aet *-ed* da *-edh* da gentañ ha da *-e* er fin. Evel just anv ar barrouz zo bet troc'het diouzh an doareer *Gwegan(t)* ha moarvat e oa distaget evel anv kemmet, *Wegant*. Notennet e vo ivez penaos zo bet meskaj etre *Gwegant* ha *Gwengamp* ! Ober gant ar stumm *ar Gemene* zo bet, en amzerioù koshañ, un doare da lakaat da dalvezout roll kreiz ar barrouz : *Ar* zo pouezus amañ…
Evit a sell an doareer, *Gwegan(t)* (*Uuicant* en henvrezhoneg), hennezh zo savet war ar wrizienn *uuic-* « combattant, vainqueur » + an dibenn hipokoristek *-an(t)*, war ar memes patrom evel *Gwegen* hag a oa *Uuicon* en henvrezhoneg. Anvioù disheñvel koulskoude. Ret eo soñjal ivez en anv ar stêr *Gwilen* (a oa *ad Vicinoniam flumen* en 580, un anv a c'haller treiñ « le fleuve impétueux »), pe er gerioù brezhoneg *gwezh* « fois » er ster « pred-amzer », kembraeg *gwaith* « labour ». N'eo ket sklaer an darempred etimologel etre *gwezh* ha *gwaith* avat, geriennoù o tont eus ar memes gwrizienn koulskoude, gant un arliv bennak marteze (liammet al labour hag an amzer er meiziadoù koshañ). Kar ivez an henvrezhoneg *uueth(en)* « emgann » (ret soñjal en anvioù lec'hioù evel *Kemper-Gwezhen(n)eg*, pe *Gwezhen(n)où - Guéhenno* war panelloù ar vro – hag a oa *Mousterguezenou* en 1260, gant ar *-z-* distaget /th/). Bezet a vezo an anvioù-tud zo enne ur wrizienn *uuic-* kavet en galianeg ivez, *uico-*, hennezh.
Er su da *Gemene-Wegant* (diwar **Kemenedh-Wegant*) e oa ur *gemened* all : *Kemened-Heboù*, ma oa, moarvat, *Gwidel* sko ouzh *an Oriant*, ar c'hreiz anezhi (*Kemenet Heboe* en 1037, *Kemenet Hebou* en XIIver kantved, etc). Ha sede *Heboù* (*Hepuuou* & *Heboe, Hebgueu*, etc, en henvrezhoneg) zo savet diwar ar wrizienn *hep*, deverbal *hep* « lavaret », ur ger manet pailhuroù anezhañ en verb an danevelliñ *eme* (cf. *ebe* en kembraeg), gant un dibenn hipokoristek ouzhpennet (*-oe, -ou* ha *uuou* zoken). *Heboù* a c'haller treiñ « helavar en danevelliñ » (danevelliñ kurioù an harozed, anat deoc'h). *Kemened-Heboù* a

oa deuet da vezañ *Doyenné des Bois* (no comment !), ha se d'ar c'houlz ma veze ar ger galleg *bois* distaget */bwe/* c'hoazh. Met an daou feskad elfennoù brezhoneg ha galleg a ziskouez splann n'eus ket bet aze a emdroadur eus *-ed* dibenn. Miret eo bet evel en anv kozh ankouaet *Kemened-Ili* (a oa *Kaemenedili* en 1434, *Kemenedily* en 1435, etc, lec'hiet en Bro-Leon), ha kement-se war ar patrom fonologel roet gant ar ger *bod*. Un evezhiadenn : moarvat ne veze ket mui distaget mat an *H-* en *Heboù* rak, a-hend-all, hon divije bet, a gav din, un anv stummet evel-hen : **Kemeneteboù*, gant un *-d* kaletaet dindan levezon an *h-* hag aet da *-t*. Darvoud anavezet mat en istor hon yezh.
En berr eo heñvel tonkad fonologel *bod* ha hini *kemened*, evit a sell o dibennoù pan vezont en stad da vezañ prokliteged pe se.
Ur gemened all o tiskouez splann ar blotadur eus an anv-den staget outi : *Kemeneven* (a vefe gwelloc'h skrivañ *Kemenevaen* a gav din ; a oa *Kemenet Maen* en 1267 ha *Kemenetvaen* en 1368). Moarvat hon eus amañ *kemened* aet da **kemenedh* ivez ambrouget gant ar blotadur en doareer. Evel-se *Maen* zo un elfenn en un toullad anvioù, ha moarvat eo ar memes evel *maen* « pierre » met gant ur ster skeudennek o talvezout kement hag « autorité » « kuzul » pan vez anv-kadarn, evel amañ, ha « solide, fort » pan vez anv-gwan. Un elfenn a weler en anv *Maengi* (skrivet *Menguy* en-ofisiel) moarvat.
kemened a deu eus **kom-ben-et* « partage, division » kroaziet gant *kemenn* (evel en *gourc'hemenn*) zo diwar al latin *commendo*, eme Leon Fleuriot gant gwir abeg. Glozet alies *commendatio*, met disheñvel krenn dioutañ. Touell ar glozoù…
Un evezhiadenn diwezhañ : Erwan Vallerie a implij an termen *pagus* « paou » evit termeniñ ar gemened.
Un adevezhiadenn : petra soñjal eus anv un enezenn vrudet er biojoù da Volenez, *Kemenez*. An enezenn-se a oa perc'hennet gant abati Lomazhe abaoe ar Grennamzer ha roet pe gwerzhet pe preizhet (da vare an dispac'h ?) goude. Bezañ eo bet dindan dalc'h Plonger/Plouvonger ha Konk. A-viskoazh zo bet tud o labourat an douar eno, a-hed an amzer, gant un toullad tiez, ur menaj bras. Ha se a vije sufis evit ober eus an enez ur *gemened* ? Met, da neuze, penaos displegañ an dibenn *-ez* hep na vije doareer ebet da heul, rak **kemened* a vije bet poellekoc'h evel stumm herie. Nemet e oa koublet gwezhall gant anv an abati ? Ha komz a raio an dielloù ur wezh bennaket ? Forzh penaos ne vije ket bet ur *gemened* evel ar reoù bras all. Met ar ster bezañ un tiriad troc'het diouzh un hollad a glot amañ. Ret eo klask skouerioù all heñvel… ma zo. Da studiañ… Me gav din n'on ket an hini nemetañ o soñjal evel-se diwar-benn gerdarzh anv an enezenn-se, met lonket 'm eus anv an diskoacher, kinniger kentañ… Ra vo lâret din, mar plij.
[da vezañ kendalc'het]

Herve Bihan

Levrlennadur
[a vo roet en dibenn al lodenn diwezhañ]